

Eveliina Talvitie

KUNNIATON

ERÄÄN

MUTTA

AFGAANINAISEN

VAPAA

TARINA

LIKE

Otavan Kirjasäätiö on tukenut tämän kirjan kirjoittamista.

Sivun 133 lainaus on teoksesta Joonas Palmgren: Ei pysty. Skandaali.
Albumilla *Putkaradio*. Kingsize 2003.

© Eveliina Talvitie & Like Kustannus /
Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

Kirjan kuvituksena on käytetty päähenkilölle kuuluvia esineitä ja valokuvia.
Jyri Pitkänen on kuvannut ne kirjaa varten.
Taitto: M. Pietikäinen

LIKE

Like Kustannus
Helsinki
www.like.fi

ISBN 978-951-1-40993-9

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

4041 0037
Painotuote

SISÄLLYS

AFGAANI

Kyse on vallasta	11
Onko jokin mennyt rikki	31
Allah sitä ja Allah tätä	49
Leikkaisin ehkä hiuksenikin lyhyeksi	71

KUNNIATON

Maistuisiko teille sosekeitto	85
Älä Azadeh kitise	102
Sä olet meidän <i>namus</i>	120
Morsian on mennyt hakemaan ruusuvettä	142

VAPAA

Minulla on ikävä sinua	161
Osaisinpa kutoa pahuudelta suojaavan näkymättömän peiton	179
Mies työnsi munan takaisin housuihinsa	192
Loppupeleissä olimme ihan vaan ihmisiä	202
Azadeh, me tarvitaan sua	223
Kirjoittajalta	243
Kirjallisuutta	247

Azadehin tarina noudattaa todellisia tapahtumia mutta kirjan päähenkilö ei esiinny teoksessa omalla nimellään. Myös muiden henkilöiden nimiä ja paikkoja on turvallisuussyistä muutettu.

AFGAANI

KYSE ON VALLASTA

Mietin, pitäisikö sittenkin juosta karkuun. Peittelin pelkoani, potkin maata kengänkärjellä niin kauan, että maahan tuli kuoppa. Välillä vilkuilin kulumien alta näkyikö Farhania.

Yleensä en aloittanut tappelua mutta sillä kertaa kyse oli pikkusiskostani, joka oli vähän nössö. Yksi typerä poika oli haukkunut Samiraa afgaaniksi ja repinyt hänet pois keinusta.

Samiralla oli tapana päteä, saada ihmiset raivostumaan ja sitten alistua. Alistuttuaan hän tarvitsi puolustajan. Ei ollut ensimmäinen kerta kun jouduin hänen takiaan tappeluun.

Minulla ja Samiralla oli muutenkin ihan omat selviytymiskeinomme. Koodisanamme oli ”temppu”. Se tarkoitti erilaisia jäyniä, kostotoimenpiteitä, matkimista ja valkoisia valheita, joiden avulla vältimme tekojemme seuraukset.

Yksi tempuistamme kulki nimellä Yasminan pieru. Yasmina oli isämme kaukainen sukulainen ja temppu liittyi hänen vierailuunsa. Kävi niin, että minä, Samira, Yasmina ja siskopuoleni Fila istuimme vierekkäin kun minulle iski hirveä yskäkohtaus. Yskiessäni päästin vahingossa aika pahan pierun, mikä oli kulttuurissamme todella epäkohteliasta ja häpeällistä.

Pieruni jälkeen huoneeseen laskeutui hetkeksi hiljaisuus. Yasmina oli varsinainen hienostelija, hän esitti, ettei ollut kuullut mitään ja jatkoi keskustelua Filan kanssa.

Hienostelu koitui hänen vahingokseen. Sepitin myöhemmin kaikille, että Yasmina oli se joka pieraisi. Samira vahvisti tarinaani ja vältyin selkäsaunalta.

Samira oli siskoista minulle läheisin. Kun se poika repi Samiran pois keinusta, silmissäni sumeni. En edes tiennyt, että pystyisin lyömään niin kovaa. Leikkipaikka keinuineen sijaitsi kuivan hiekkatasanteen keskellä ja hiekka oikein pölyysi, kun painimme. Oli keskikesä vuonna 1996,

kuivaa ja kuumaa kuten Teheranissa aina siihen aikaan vuodesta. Missään ei kasvanut oikein mitään, mitä nyt siellä täällä pilkotti jokunen punakukkainen tamariski ja aavikolla viihtyvä esfandi, pilviharmikki.

Rakastin esfandin, erityisesti poltettujen esfandin siementen tuoksua, koska se toi mieleen monet juhlat. Siemenien polttamisen uskottiin torjuvan pahaa silmää, kateuden aiheuttamia onnettomuuksia.

Tapellessani en miettinyt kukkia. Keskityin lyömiseen. Pojan paita repesi riekaleiksi ja minulta halkesi huuli, vaan mitä niistä.

Tärkeintä oli, että voitin.

– Tää ei jää tähän. Mä haen Farhanin, poika uhosi.

– Hae vaan. Hakkaan senkin, vastasin.

Olin vasta kahdeksanvuotias mutta minulla oli iso ego, en halunnut menettää kasvojani, siksi jäin paikoilleni ja keskityin kuoputtamaan maata.

– Farhan lyö sua oikein kunnolla, poika huusi mennessään.

Minulla ei ollut isoveljeä ja se oli noissa tilanteissa ongelma. Tiesin, että Farhan oli oikeasti iso. Olin nähnyt hänen ajavan moottoripyörää.

– Kohta tulee selkäsauna. Juokse pakoon, muut lapset kiljuivat kun näkivät kostajan lähestyvän.

Minä tönötin paikoillani kuin puu.

– Kuka se oli teistä, Farhan uhoi kurvattuaan prät-källään paikalle. – Kuka on lyönyt mun pikkuveljeä.

– Toi afgaanityttö. Sen nimi on Azadeh, joku huusi ja osoitti minuun päin.

Muistan vieläkin, miten se tyyppi katsoi pikkuveljeään.

Sait turpaan pikkutyöltä.

Pyyhkäisin verta suupielestäni. Minua hymyilytti. Enää ei tarvinnut pelätä. Tiesin, ettei Farhan tekisi minulle mitään. Saattaisin jopa kerätä tapahtuneesta vähän *respectiä*.

Sillä kertaa tyttöys suojeli minua. Yleensä siitä oli pelkkää haittaa. Tyttöydestä ja afganistanilaisuudesta. Afgaani oli Iranissa yleinen haukkumasana, jota minäkin käytin kun halusin loukata jotakuta.

Kesti aikansa ymmärtää, että olen itse afgaani.

Nimeni on oikeastaan Atusa, mutta jo aika pienenä ilmoitin kaikille, että en ole Atusa vaan Azadeh. Isä kutsui minua aina välillä vahingossa sillä nimellä. Saattoi se olla tahallistakin.

Azadeh tarkoittaa vapautta, ja isä korosti aina vapaan mielen merkitystä.

Harjoitin mielikuvitustani kuin lihasta, säännöllisesti ja jatkuvasti lennokkaampaa tasoa tavoitellen. Yksi leikeistäni oli ”liikkuvat lelut”. Makasin patjalla ja leikin

nukkuva. Kun jaksoin maata tarpeeksi pitkään ja kurkistin luomien raosta, näin miten lelut liikkuvat.

– Pitää olla tosi varovainen, muuten lelut huomaa ja jähmettyy taas liikkumattomiksi, selitin äidille, joka ei töiltään juuri ehtinyt kiinnittää tarinointiini huomiota.

Istuin usein hänen vieressään Teheranin kotimme keittiön lattialla. Tarkoitus oli keskittyä askareisiin, mutta aloin huomaamattani höpöttää.

Vanhempani olivat paenneet Neuvostoliiton miehittä-
mästä Afganistanista Iraniin heti avioiduttuaan, 1980-
luvun alussa. Neuvostoliiton miehityksinnon taustalla
vaikutti vuonna 1979 käynnistynyt islamilainen vallan-
kumous, joka sai suurvallan varuilleen.

Afganistan ajautui sekasortoon islamististen uskon-
sotureiden vastustaessa kommunistihallitusta. Isä oli
armeijan käynyt lääkäri, joka ei halunnut sotia minkään
puolesta eikä mitään vastaan. Iran näyttäytyi tuolloin
otollisena pakopaikkana, sillä se otti avosylin vastaan
Neuvostoliiton uskonvastaisia julmuuksia pakenevia
afgaaneja.

Toisaalta tilanne oli Iranissakin epävakaa, sillä maa
oli vastikään muuttunut länsimielisestä monarkiasta
uskonnollisten johtajien tasavallaksi. Islamilaisen vallan-
kumouksen johtaja ajatollah Ruhollah Khomeini oli

perustanut vallankumouskaartin, jonka tarkoituksena oli puolustaa islamilaista tasavaltaa ja levittää Iranissa vallalla olevaa shiialaisuutta. Vallankumouksen eturintamaan Khomeini sai kenraalimajuri Qassem Suleimanin, miehen, jota aikuisiällä opin pitämään julmana rikollisena.

Sotaisia miehiä maailmankolkassamme riitti. Naapurimaan Irakin diktaattori Saddam Hussein esiintyi sunni-islamien puolustajana ja pelkäsi maansa shiiamuslimien liittyvän Khomeinin johtamaan vallankumoukseen. Syyskuussa 1980 Irak hyökkäsi Iraniin ja alkoi kahdeksanvuotinen sota, jossa kuoli yli miljoona ihmistä.

Sota ehdittiin julistaa päättyneeksi ennen minun syntymääni, mutta jakolinja sunni- ja shiiamuslimien välillä tuntui vahvana lapsuudessani. Sunnimuslimeja pidettiin Iranissa pahoina ihmisinä. Kuulin usein aikuisten keskustelevan siitä, miten sunneja pidätettiin tekais-tujen rikosepäilyjen perusteella.

Naapurissamme asui afganistanilainen sunniperhe, jonka tyttären muistan suhtautuneeni epäluuloisesti. Leikin kyllä hänen kanssaan mutta rallatin muiden mukana myös pilkkalaulua, jossa tyttöä haukuttiin afgaaniksi ja sunniksi. Hänellä oli siis minuun verrattuna vielä yksi kerros lisää huonommuutta.

Koulussa meitä lapsia pyrittiin profiloimaan uskon-
suuntauksen mukaan.

– Sunnimuslimit, nostakaapa kätenne, kehotti kou-
lun rehtori kerran piipahdettuaan yllätysvierailulle
luokkaamme.

Hän selitti, että käsky kyselyyn oli tullut ylemmältä
taholta.

– Mitä tarkoittaa sunnimuslimi, yksi oppilaista
uskaltautui kysymään.

– Millä tyylillä sinun vanhempasi rukoilevat? Jos he
rukoilevat kädet sylissä, he ovat sunnimuslimeja. Jos
he laskevat rukoillessaan päänsä kiven päälle, he ovat
shiiamuslimeja, rehtori valisti.

Muutama lapsi nosti innokkaasti kätensä. Se oli tie-
tysti tyhmää, mutta olimme pieniä, tapahtuneen aikoi-
hin alle kymmenvuotiaita.

Asia jäi silti vaivaamaan minua kovasti. Etenkin
kun tiesin, että Afganistanissa valtaan nousseet tale-
banit surmasivat puolestaan shiiamuslimeja väärä-
uskoisina.

Kysyin isältäni, miksi shiiat ja sunnit tappelevat niin
paljon.

– Kuulehan pirpana, kyse on vallasta josta kaksi
ihmistä tappelee. Molemmat vetoavat omaan uskon-
suuntaukseensa saadakseen kannatusta, isä selitti.

Hän piirsi tilanteen silmiäni eteen kuin sarjakuvassa. Ensin kaksi ukkoa tappelee. Sitten he menevät kotiin ja tartuttavat vihan perheeseensä. Seuraavassa kuvassa naapurit tappelevat, seuraavassa kuvassa kylät. Ja niin edelleen.

Minä synnyin Teheranissa vuonna 1989. Pyhäksi puolustukseksi kutsuttu sota oli Iranissa päättynyt, mutta maa oli edelleen vihollisten ympäröimä. Irakin ja Saudi-Arabian lisäksi vastassa oli Israel, jonka Iran uhosi tuhoavansa. Suleimanin strategisella johdolla sota ja vallankumous laajennettiin myös Syyriaan ja Libanoniin. Uskonto loi yhteishenkeä eri maiden yhteisöjen välillä.

Samana vuonna kun synnyin tapahtui jotain, joka vavisutti koko Irania: ajatollah Khomeini kuoli. Isä ja äiti kertoivat minulle seuranneensa ihmeissään Khomeinin kunniaksi järjestettyä surujuhlaa. Miljoonat kokomustiin pukeutuneet iranilaiset ryntäsivät Teheranin kaduille paahtavassa kuumuudessa, hakkasivat rintaansa ja itkivät lohduttomasti. Khomeinin jäänteet jouduttiin evakuoimaan helikopterilla, kun väkijoukko alkoi repiä ruumista peittävää kääriinliinaa vainajan päältä.

Vanhempani eivät halunneet erottua ja myötälivätkin surijoiden käytöstä parhaansa mukaan, vaikkei

Khomeinin kuolemalla ollut heille merkitystä. Pakolais-
ten ei sopinut suhtautua epäkunnioittavasti suureen kan-
salliseen ikoniin.

Synnyinvuoteni oli merkittävä myös Afganistanissa,
koska silloin neuvostojoukot viimein vetäytyivät Kabu-
lista. Michitys jätti kuitenkin jälkeensä valtatyhjiön, ja
taistelu jatkui Afganistanissa sisällissotana. Yli viisi mil-
joonaa ihmistä oli jo tuolloin joutunut pakolaisiksi.

Kotialbumiimme oli liimattu muutamia kuvia isän opis-
keluajoilta. Erityisen hyvin muistan kuvan, jossa isä tutkii
jotain mikroskoopilla yliopiston laboratoriossa valkoi-
nen takki yllään. Kun vanhempani pakenivat Afganis-
tanista, isälle oli ollut hyvin tärkeää saada kuvat mukaan
vaikka se olikin vaarallista. Mitä tahansa saatettiin käyt-
tää todistusaineistona yhteistyöstä väärien ihmisten
kanssa ja syytökset saattoivat johtaa pidätykseen ja jopa
kuolemantuomioon.

Kerran albumia selaillessamme isä kertoi, miten hän
lääkäriksi valmistuttuaan kiersi maaseudun kylissä aut-
tamassa ihmisiä. Kyläläiset kärsivät usein vatsavaivoista,
koska he joivat likaista jokivettä. Isä yritti välittää tietoa
bakteereista ja mikrobeista jotka tuhoutuvat keittämällä,
mutta valistus ei mennyt perille. Lopulta hän kokeili
kyläläisille tutumpaa lähestymistapaa.

– Kuumentakaa iso kattilallinen vettä ja heittäkää veteen vihanneksia. Keittäkää vihannekset ylikypsiksi, jäädyttäkää vesi ja juokaa se. Veteen on liennut juureksista aineita, jotka auttavat vatsavaivoihin, hän lupasi.

Tätä ohjetta ihmiset noudattivat mieluusti.

Afgaanipakolaisena isä sai Iranissa vain matalasti palkattuja paskahommia, mikä tuotti hänelle epäilemättä suurta surua. Ehkä hän ei sen takia juurikaan muistellut lääkärivuosiaan. Iranilaisen yhteiskunnan sulkeutuneisuudesta isä puhui useammin. Toisinaan hän palasi tarinoissaan Kabuliin ja kuvaili, miten ihmiset 1970-luvulla keskustelivat kaduilla vilkkaasti perustuslaillisista oikeuksista.

– Afganistania johti kuningas Mohammad Zahir Shah. Vaikka hän edusti monarkiaa, hän halusi jakaa valtaa ja kannatti yksilön oikeuksia, isä selitti.

Isä kaipasi aikaa, jota ei voinut saada takaisin.

Isän isä oli ammatiltaan toimittaja. Isän äitikin työskenteli kodin ulkopuolella, tavaratalossa.

– Millaisia vaatteita siellä tavaratalossa myytiin? Olivatko ne peittäviä? Käyttikö sinun äitisi töissä huivia, kyselin.

Oli ihmeellistä kuulla, ettei isoäitini suinkaan ollut käyttänyt huivia, minihametta kylläkin. Ennen Neuvostoliiton hyökkäystä naiset ainakin Afganistanin isommissa kaupungeissa kulkivat länsimaisissa vaatteissa.

Luokkaretkellä.

Afganistanilaisen vaatesuunnittelijan Safia Tarzin vuo-
hennahkaiset takit ja liehuvahihaiset leningit päätyivät
1960-luvulla jopa Britannian Vogueen.

Isä kertoi, että hänen lapsuudenkodissaan istuttiin
usein iltaa teetä juoden, tuoreita hedelmiä napostellen
ja vilkkaasti keskustellen. Perheen tuttavapiiriin kuului
paljon myös juutalaisia.

Itse totuin pienestä pitäen Iranissa kuulemaan propa-
gandaa siitä, miten pahoja israelilaiset ja juutalaiset olivat.
Aika ajoin todistimme mielenilmauksia, joissa ihmiset
huusivat: kuolema Israelille, kuolema juutalaisille, kuo-
lema Amerikalle! Koulukirjaan sisältyi kokonainen kap-
pale siitä, miten palestiinalaiset puolustautuivat israe-
lilaisten konekiväärejä vastaan heittämällä kiviä. Koin
surua ja pelkoa palestiinalaisten puolesta.

Kuulin myös tarinoita lapsisotilaista, jotka oli pai-
nostettu tyhjin lupauksin taistelemaan shiialaisuuden
puolesta. Pelkäsin, että minunkin perheelleni tapahtuisi
jotain pahaa.

Äitini tausta oli hyvin toisenlainen kuin isäni. Hän oli van-
hoillisella maaseudulla kasvanut orpotyttö, lukutaidoton
kuten suurin osa maaseudun afgaaniniaisista. Lapsiperhe-
arjessamme hän toimi täyspäiväisenä kotiäitinä mikä tar-
koitti sitä, että äiti teki koko ajan töitä. Illalla kun lapset

kävivät nukkumaan, hän jäi pesemään pyykkejä. Aamulla hän oli lasten herätessä jo siivoamassa ja tekemässä ruokaa.

Ihmettelin usein, miten hän jaksoi koko ajan ahkeroida. Tuskin hän edes tiesi, mitä vapaa-aika tarkoitti.

– Miksi sä rakastuit äitiin, kysyin kerran isältä.

Olin noin kymmenvuotias ja ylenpalttisen kiinnostunut miehen ja naisen välisestä rakkaudesta. Halusin tietää, milloin ja miten rakkaus oli vanhempieni välille syttynyt. Osaisin ehkä sitten vanhempana tunnistaa, kun sellainen osuisi omalle kohdalle.

– Äitisi oli valoisa ja vilkas. Hänessä oli luonnetta. Hän ei ollut huomaavinaanakaan minua, muut tytöt tyrkyttivät itseään, isä kertoi.

Kuvittelin isäni Naraiman Bahmanin nuorena ja sivistyneenä kaupunkilaisena ja äitini Masumeh Maryamin paljasjalkaisena maalaistytönä, joka juoksenteli pitkin pientareita pitkät hiukset huivin alta pilkottaen.

Kun isä 1980-luvun alussa tapasi äidin, hän oli jäänyt muutamaa vuotta aiemmin leskeksi.

– Ihastuin Maryamiin ensisilmäyksellä ja avauduin tunteistani äitisi veljelle, ystävälleni Osmanille, isä jatkoi ja minä kuuntelin tarkkaavaisena.

Osman oli suostunut ja tiedustellut siskonsa mielihetimitä. Koska tämä oli ollut myöntäväinen, liitto päätettiin solmia.

Äiti oli avioituessaan 16-vuotias ja liitto tyypillinen suvun järjestämä avioliitto. Siinä ei ollut silloin eikä ole monissa maissa vielääkään mitään epätavallista. Myöhemmin hoksasin, että rakkausavioliitto on melko uusi käsite: suurimmassa osassa kulttuureita avioliittoja on jossain historian vaiheessa järjestetty. Eikä järjestetty avioliitto aina tarkoita rakkaudettomuutta. Ei tarkoittanut ainakaan vanhempieni tapauksessa.

Pakkoavioliitto on tyystin toinen asia. Siihen toinen osapuoli tai molemmat osapuolet painostetaan vastoin tahtoaan. Kieltäytyminen saattaa johtaa kunniaväkivaltaan tai jopa kuolemaan. Osa pakkoavioliitoista on lapsiavioliittoja. Useimmiten pakotettu osapuoli on tyttö. Monetkaan heistä eivät tiedä, että heillä pitäisi olla oikeus itse päättää kenen kanssa avioituvat, milloin avioituvat tai avioituvatko ollenkaan.

Isän lähisuku sekä Farida, Feriba ja Fila, kolme tytärtä hänen ensimmäisestä avioliitostaan, asuivat Iranissa jo valmiiksi kun vanhempani pakenivat maahan.

Sisarpuolet mukaan lukien perheemme lapsiluku kasvoi aikaa myöten kahdeksaan.

– Älkää kutsuko Faridaa, Feribaa ja Filaa sisarpuoliksi. Heidän äitinsä on kuollut. Me olemme heidän perheensä ja he ovat nyt siskojanne, äiti muistutti.

Hänen mielestään oli tärkeämpää rakentaa yhteyttä kuin erotella.

Sukupuolten välinen yhdenvertaisuus sen sijaan huusi poissaoloaan, sillä kaikki suorastaan palvoivat pikkuveljeäni Navidia. Hän oli perheen ensimmäinen ja lopulta ainoaksi jäänyt poika seitsemän tyttären jälkeen.

Muistan tuijottaneeni vastasyntynyttä pikkuveljeäni kuin pientä ihmettä. Pojan syntymä oli suunnaton helppous, sillä pojalla oli mahdollisuus tienata rahaa ja velvollisuus suojella perhettä. Pojattomuus aiheutti häpeää ja teki perheestä haavoittuvan.

– Afganistanissa pojattomat vanhemmat saattavat kasvattaa ja pukea tytöt pojiksi. Heillä on oma nimitys-kin: *bacha posh*, äiti kertoi.

Siinäpä ratkaisu moniin ongelmiini, ajattelin.

Jos rupeaisin pojaksi, minun ei tarvitsisi käyttää hui-
via eikä palvella koko ajan muita.

Toivoin välillä muuttuvani pojaksi jonkinlaisen ihmeen kautta. Joskus näin siitä jopa unta. Se oli niin elävää, että aamulla piti ihan kurkistaa housuihin. Kun pippeliä ei näkynyt, olin helpottunut mutta myös vähän pettynyt.

– Taidan ruveta bacha poshiksi! Elämästäni tulee helpompaa. Koko perheen elämästä tulee helpompaa, ehdotin äidille.

Olin ainakin puoliksi tosissani.

– Tyttö kulta. Ei se ole niin yksinkertaista. Kun naiselliset piirteet puskevat näkyviin sinun on kuitenkin alettava elää kuin nainen ja silloin se voi olla vielä vaikeampaa. Ja kuka mies huolii sellaisen naisen vaimokseen, äiti kauhisteli.

Äitiähän oli muiden afgaaninaisten tavoin pienestä pitäen valmistettu naisen tärkeimpään tehtävään, avioitumiseen. Vaimo-opintoihin kuului vaatimattomuuden ja hiljaisen tottelevaisuuden harjoittaminen.

Navidia odottaessaan äitini oli rukoillut poikaa, kuten jokaisen raskautensa aikana. Rukoukseen liittyi erityinen lupaus: jos Jumala täyttäisi toiveen, äiti osoittaisi joka vuosi pojan syntymäpäivänä köyhille muslimeille armeliaisuutta.

Kun kauan kaivattu poikalapsi lopulta syntyi, vanhempani järjestivät hänen kunniakseen perinteikkään juhlan, jossa uhrattiin vuohi ja tarjottiin vieraille suuren ateria. Niin suurellinen, että perheen toimeentulo kiristyi joksikin aikaa entisestään. Vähävaraisille muslimille ja moskeijan väelle äiti kiikutti afganistanilaista bolania, perunoilla, kurpitsalla, linsseillä tai lampaan jauhelihallalla täytettyjä leipiä.

Hän pitää lupauksestaan kiinni edelleen, on siis pitänyt parikymmentä vuotta.